

SPORTDA ILMIY TADQIQOTLAR

ILMIY_NAZARIY JURNAL

2026/03 soni

SPORT • ILM • TARAQQIYOT

I.A.Tursunaliyev
R.M.Matkarimov
F.A.Kerimov
M.X.Mirjamolov
M.O‘.Arziqulov
K.D.Yarashev
D.H.Umarov
O.J.Dadaboyev
J.M.Ishtayev
E.T.Raxmonov
Z.P.Rasulov
Z.G.Gapporov
A.A.Artikov
N.M.Yusupov
Y.Y.Aripov
D.Yu.Tashnazarov
A.U.Xamidjonov
M.M.Azizov
SH.V.Djalalov
N.N.Azizov
D.Y.Egamov
M.R.Yo‘ldashov
SH.M.Nurmatova
S.N.Po‘latov
O.R.Egamberdiyev
D.B.Shaymardonov
B.B.Kipchakov
Sh.S.Ermatov
U.S.Dusanov
O.E.Toshmurodov
F.M.Muradov
O.Z.Pirmatov
E.A.O‘rinboyev
Sh.I.Shadjalilov
L.T.Davlatova
D.N.Raxmatova
B.B.Musayev
Sh.S.Tursunov
Z.X.Yusupova
O.A.Dadabayeva
Y.Y.Maxammadiyeva
A.Akbarov
N.Sh.Bobomuradov
D.B.Mamazoyitov
N.A.Xudayberdiyeva
A.E.Bobomurodov
N.A.Karimov
D.R.Ibodullayev

MUNDARIJA / СОДЕРЖАНИЕ

I.A.Tursunaliyev – Olimpiya va parolimpiya sport turlariga tayyorlash markazlaridagi sportchilarni kompleks tayyorlashning ilmiy-metodologik asoslari.....	3
M.X.Mirjamolov - Musobaqaoldi tayyorgarlik jarayonida talaba-yoshlarning jismoniy hamda funksional holatini kompleks baholashga mo‘ljallangan dasturiy ta‘minotni yaratish.....	8
Z.P.Rasulov - O‘zbekistonda sport psixologlari faoliyatini tizimli tashkil etish orqali yuqori malakali sportchilar tayyorlashga erishish shartlari.....	12
M.M. Azizov - Talaba-yosh sportchilarning musobaqa faoliyatiga tayyorgarligini optimallashtirishda funksional diagnostika va raqamli monitoring tizimini ishlab chiqish.....	15
A.Akbarov - Nosport oliy o‘quv yurti talabalarining harakatlanish faolligi va sog‘lom turmush tarzi ko‘rsatkichlarini oshirish.....	19
C.A.Эштаев - Анализ влияния структурированного обучения гимнастическим упражнениям на динамику спортивно-технической подготовленности гимнастов различной квалификации.....	22
Z.S.Artiqov - Belbog‘li kurashchilarning texnik-taktik usullarni rivojlantirishda jismoniy sifatlarining o‘rni.....	28
D.Yu.Tashnazarov - Yunon-rum kurashida raqibining qo‘l va belidan ushlab oshirib tashlash texnik harakatlarining biomekanik asoslari.....	31
Sh.G‘.Xasanov - 11–14 yoshli bokschi qizlarning tezkor-kuch sifatini rivojlantirishda mahalliy va xorijiy metodik yondashuvlarning qiyosiy tahlili.....	35
B.D.Ergashov - Belbog‘li kurashda texnik usullarini bajarish samaradorligini oshirishda kuch turlari va chidamlilikning o‘rni.....	39
Sh.S.Tursunov - Musobaqa davrida yuklamalarni rejalashtirish va boshqarish.....	43
N.A.Karimov - Yengil atletika sport turlariga sportchilarni istiqbolli saralashning nazariy va amaliy asoslari.....	47
O.A.A‘zamxonov - O‘quvchi qizlarni olimpiya ruhida tarbiyalashni takomillashtirish yo‘llari.....	50
J.Sh.Jammatov - Yuqori malakali gandbolchilarni ko‘p yillik tayyorlashning ilmiy-pedagogik asoslari.....	53
B.Q.Subanova - Maxsus va inklyuziv ta‘lim sharoitida eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarni adaptiv korreksion-pedagogik qo‘llab-quvvatlashning metodik asoslari.....	58
A.U.Xamidjonov, M.K.Mamatova - Zamonaviy uskunalar yordamida sportchilar harakatlarini analitik tahlil qilish va innovatsion qurilmalarni ishlab chiqish.....	64
M.M.Azizov, M.O.Qurbonov - 10–12, 13–15, 16–18 yoshli futbolchilarni jismoniy, funksional va yelka kuchini rivojlantirish metodikasi.....	68
S.E.Qodirov, K.S.Shodiyeva - O‘quv mashg‘ulot guruhidagi dzyudochilarni chidamliligini oshirish samaradorligi.....	71
J.A.Kubitdinov, M.O Eshnazarova - Boshlang‘ich tayyorgarlik bosqichidagi yosh dzyudochilarda egiluvchanlik sifatini oshirishning ilmiy-pedagogik jihatlari.....	74
D.N.Raxmatova, M.Y.Yusupova - Paradzyudochilarda rivojlangan chidamlilik jismoniy sifatini takomillashtirish uslubiyati.....	77

Muallif bilan bog'lanish uchun:

Ma'mun universiteti "Umumkasbiy fanlar"
kafedrası professori. Pedagogika fanlari bo'yicha
falsafa doktori (PhD),
J.Sh.Jammатов
Xiva, O'zbekiston

YUQORI MALAKALI GANDBOLCHILARNI KO'P YILLIK TAYYORLASHNING ILMIY-PEDAGOGIK ASOSLARI

Аннотация

табье анализируются научно-педагогические основы многолетней подготовки гандболистов высокой квалификации на основе исследований зарубежных, российских и узбекских учёных. В условиях возрастания физических и технико-тактических требований современного гандбола построение научно обоснованной системы подготовки спортсменов от детского возраста до высшего мастерства становится актуальной проблемой. В исследовании применялись методы анализа литературы и сравнительного анализа. Результаты показали, что данная тема не изучена в Узбекистане на докторском уровне, и обоснована необходимость создания национальной концепции многолетней подготовки.

Ключевые слова: гандболисты высокой квалификации, многолетняя подготовка, научно-педагогические основы, модель LTAD, отбор талантов, индивидуализация, спортивный резерв.

Annotation

Maqolada yuqori malakali gandbolchilarni ko'p yillik tayyorlashning ilmiy-pedagogik asoslari xorijiy, rus va o'zbek olimlarining tadqiqotlari asosida tahlil qilingan. Zamonaviy gandbolda jismoniy va texnik-taktik talablarning oshib borishi sharoitida sportchilarni dastlabki tayyorgarlik bosqichidan oliy mahoratgacha tayyorlash tizimini ilmiy asoslangan tarzda qurish dolzarb muammoga aylangan. Tadqiqotda adabiyotlar tahlili va qiyosiy tahlil metodlari qo'llanildi. Natijalar mavzu O'zbekistonda doktorlik darajasida o'rganilmaganini ko'rsatdi va milliy ko'p yillik tayyorgarlik konsepsiyasini yaratish zarurligi asoslab berildi.

Kalit so'zlar: yuqori malakali gandbolchilar, ko'p yillik tayyorgarlik, ilmiy-pedagogik asoslar, LTAD modeli, talantni aniqlash, individuallashtirish, sport zaxirasi.

The article analyzes the scientific and pedagogical foundations of the long-term training of elite handball players based on the research of foreign, Russian, and Uzbek scholars. Given the growing physical and technical-tactical demands of modern handball, building a scientifically grounded system of athlete preparation from childhood to highest mastery has become an urgent problem. The study applied methods of literature analysis and comparative analysis. The results showed that this topic has not been studied in Uzbekistan at the doctoral level, and the need to create a national concept of long-term training is substantiated.

Keywords: elite handball players, long-term training, scientific-pedagogical foundations, LTAD model, talent identification, individualization, sports reserve.

Kirish va tadqiqotning dolzarbligi. Hozirgi davrda jahon sport tizimida sportchilarni yuqori malaka darajasiga olib chiqishning eng murakkab masalalaridan biri – bu ko'p yillik tayyorgarlik jarayonini ilmiy asosda tashkil etishdir. Gandbol bo'yicha xalqaro maydondagi raqobatning keskinlashuvi, o'yin tezligi va jismoniy talablarning doimiy oshib borishi yangi avlod sportchilarini tayyorlashda ilmiy yondashuvni qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tomonidan imzolangan 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni bilan tasdiqlangan «O'zbekiston - 2030» strategiyasida sport sohasida 4 ta yo'nalishda 10 ta maqsadli ko'rsatkich belgilangan bo'lib, ular qatoriga milliy terma jamoalarga yuqori malakali va natijador sportchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish hamda Olimpiya va Paralimpiya harakatini rivojlantirish vazifalari kiritilgan [1]. Davlatimiz rahbari o'z murojaatnomalarida sport infratuzilmasini rivojlantirish va iste'dodli yoshlarni qo'llab-quvvatlash zarurligini bir necha bor ta'kidlagan. Bu vazifalarning bajarilishi har bir sport turi, jumladan gandbol bo'yicha ko'p yillik tayyorgarlik tizimini ilmiy-pedagogik jihatdan asoslab berishni dolzarb qilib qo'yadi.

Gandbol – yetti kishidan iborat ikki jamoa o'rtasida 40×20 metr maydonda, 2×30 daqiqa davomida o'tkaziladigan zamonaviy olimpiya sport o'yinidir. So'nggi yigirma yil ichida o'yin qoidalarining o'zgarishi va sport tibbiyotidagi yutuqlar gandbolchilarning faoliyat turiga yangicha talablar qo'ymoqda. Xalqaro

tadqiqotlarning ko'rsatishicha, zamonaviy gandbolchilar bir o'yin davomida o'rtacha 4370 metrga yaqin masofani bosib o'tadilar, bunda aynan yuqori intensivlikdagi qisqa muddatli to'xtashlar, yo'nalishni o'zgartirishlar va birma-bir to'qnashuvlar o'yin natijasini hal qiluvchi omillariga aylanmoqda [7].

Tadqiqotning maqsadi – yuqori malakali gandbolchilarni ko'p yillik tayyorlashning ilmiy-pedagogik asoslarini ishlab chiqish, asoslash va tajribada tekshirish hamda O'zbekiston Respublikasining milliy sport tizimida joriy etish bo'yicha majmuaviy ilmiy konsepsiyani yaratishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat:

- ko'p yillik tayyorgarlikning xorijiy, rus va o'zbek olimlari tomonidan ishlab chiqilgan nazariy-metodologik asoslarini tahlil qilish va umumlashtirish;

- zamonaviy gandbol o'yinining jismoniy, fiziologik va texnik-taktik talablari hamda ularning rivojlanish dinamikasini aniqlash;

- O'zbekistondagi gandbolchilarni tayyorlash tizimining hozirgi holatini ilmiy-pedagogik tahlil qilish;

- mahalliy yosh sportchilarning antropometrik, biologik yetilish va morfofunktsional xususiyatlarini o'rganib, ularning yosh dinamikasi modellarini yaratish;

- ko'p yillik tayyorgarlik bosqichlari bo'yicha mazmun, vositalar, metodlar va yuklama parametrlarini ilmiy asoslash;

- O'zbekiston sharoitiga moslashtirilgan talantni aniqlash va sport zaxirasini saralash tizimini ishlab chiqish;

- yigit va qiz gandbolchilarning jinsiy va yoshga oid xususiyatlarini hisobga olgan holda tayyorgarlikni individuallashtirish metodikasini ishlab chiqish;

- ishlab chiqilgan konsepsiyaning samaradorligini tajribalarda tekshirish va amaliy tavsiyalar berish.

Metodlar va o'rganilish darajasi.

Tadqiqotda quyidagi metodlar qo'llanildi: ilmiy-uslubiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilish va umumlashtirish; mavzuga oid xorijiy, rus va o'zbek manbalarining qiyosiy tahlili; hujjatlarni o'rganish; tizimli-strukturaviy yondashuv. Adabiyotlar tahlili sohadagi mavjud intellektual maydonni baholash va ilmiy bo'shliqlarni aniqlash maqsadida amalga oshirildi. Manbalar www.scholar.google.com qidiruv tizimi va tasdiqlangan ilmiy nashrlar orqali tanlab olindi.

Xorijiy adabiyotlardagi o'rganilganlik darajasi. Sportchilarni ko'p yillik tayyorlash konsepsiyasi 2000-yillar boshida Kanadalik mutaxassis Istvan Balyi tomonidan «Long-Term Athlete Development» (LTAD) modeli sifatida tizimli shaklda taklif etilgan [2]. Mazkur model bolaning biologik yetilish bosqichlariga moslashtirilgan bosqichlarni o'z ichiga oladi va ko'plab milliy sport federatsiyalari, jumladan Daniya, Shvetsiya va Norvegiya gandbol federatsiyalari tomonidan qabul qilingan. Daniya Gandbol Federatsiyasi LTAD modelining yetakchi amaliyotchisi sifatida tan olinadi. J.Côté va hamkasblari sport iqtidorlarini katta sportga olib chiqishda sportchining shaxsiy xususiyatlari, atrof-muhit omillari va mashg'ulot amaliyotining o'zaro ta'sirini fundamental omillar sifatida ko'rsatib bergan [3].

Zamonaviy gandbolning jismoniy talablari bo'yicha S.Póvoas va hamkasblari (2012) o'tkazgan tadqiqotga ko'ra, gandbol asosan aerob metabolizmga tayanadigan, anaerob metabolizmni keskin yuklaydigan intermitent jismoniy mashqdır; samaradorlik o'rtacha yurak urish chastotasi maksimal ko'rsatkichning 82% darajasida qayd etilgan [7]. C.García-Sánchez va hamkasblari (2023) tizimli sharhda zamonaviy gandbolda har bir amplua uchun harakat turlari va jismoniy talablar farqlanishini aniqlagan [10]. Talantni aniqlash bo'yicha H.Mohamed va hamkasblari (2009) bo'y, yugurish tezligi va chaqqonlikni muhim parametrlar sifatida belgilagan [4], R.Vaeyens va hamkasblari (2012) esa saralashda

biologik yetilish darajasining hal qiluvchi ahamiyatini isbotlagan [5]. J.M.Saavedra va hamkasblari (2018) top-elit, elit va yosh gandbolchilar o'rtasidagi antropometrik farqlarni aniqlab, rivojlanayotgan gandbol mamlakatlari uchun amaliy ahamiyatga ega xulosalar bergan [6].

Rus maktabidagi o'rganilganlik darajasi.

V.N.Platonovning «Olimpiya sportida sportchilarni tayyorlash tizimi» fundamental asari ko'p yillik sport tayyorgarligi nazariyasining metodologik asoslarini bayon etadi; unda adaptatsiyaning shakllanish qonuniyatlari, yuklama, charchash va tiklanish konsepsiyasi har tomonlama ishlab chiqilgan [8]. V.Ya.Ignatyevaning «Gandbol nazariyasi va metodikasi» darsligi rus gandbol maktabining asosiy o'quv-uslubiy manbasi bo'lib, unda gandbolchilarni boshlovchidan oliy malakali sportchigacha tayyorlashning barcha bo'limlari, turli yosh bosqichlaridagi xususiyatlar va individual yondashuv yoritilgan [9]. Ignatyevaning ta'kidlashicha, gandbol sohasida 100 dan ortiq nomzodlik va 3 ta doktorlik dissertatsiyasi himoya qilingan, bu esa gandbol nazariyasining ilmiy maqomi mustahkamligidan dalolat beradi.

O'zbekistondagi o'rganilganlik darajasi.

O'zbekistonda gandbol bo'yicha ilmiy-uslubiy bazaning shakllanishi mustaqillik yillariga to'g'ri keladi. J.A.Akramov, Sh.K.Pavlov va F.A.Abdurahmanovlar tomonidan tayyorlangan bolalar-o'smirlar sport maktablari va olimpiya zaxirasi ixtisoslashtirilgan maktablari uchun «Gandbol» dasturi yosh gandbolchilar bilan ishlashning normativ asosini tashkil etadi [14]. Sh.K.Pavlov, O.X.Abdalimov va Z.Ye.Yusupovanning «Gandbol nazariyasi va uslubiyati» darsligida ushbu fan gandbol bo'yicha pedagog-murabbiylarni tayyorlashda yetakchi ixtisoslik fani sifatida ko'rsatilib, gandbolni o'rgatish jarayonlari tizimli bayon etilgan [13]. R.I.Isroilovning «Gandbolni o'rgatish metodikasi» qo'llanmasida gandbol texnikasi va taktikasini o'rgatishning metodik jihatlari ochib berilgan [15]. Bundan tashqari, Sh.F.Tulaganov O'zbekiston yoshlar terma jamoasi gandbolchilarining jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlarini [16], A.Sh.Mo'minov malakali gandbolchilarning texnik-taktik harakatlarini takomillashtirishni [17] tadqiq etgan. A.K.Sharipovning «Gandbol nazariyasi va uslubiyati» darsligi milliy o'quv-uslubiy bazaga muhim hissa qo'shdi [11; 12].

Mavzu bo'yicha o'rganilganlik darajasining umumlashtirilgan tahlili 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval.

Yuqori malakali gandbolchilarni ko'p yillik tayyorlash bo'yicha ilmiy maktablar tahlili

Ilmiy maktab	Yetakchi mualliflar va asarlar	Asosiy hissa	Aniqlangan ilmiy bo'shliqlar
Xorijiy	I.Balyi (LTAD modeli, 2013); J.Côté; H.Mohamed (2009); R.Vaeyens (2012); J.M.Saavedra (2018); S.Póvoas (2012)	Ko'p yillik tayyorgarlikning biologik yetilishga asoslangan bosqichli modeli; iste'dodni aniqlashning ko'p o'lchovli mezonlari; o'yin faoliyatining instrumental tahlili	Modellar rivojlanayotgan mamlakatlarning iqlimiy, demografik va etno-madaniy sharoitlariga moslashtirilmagan
Rus	V.N.Platonov (2015, 2021); V.Ya.Ignatyeva (2013, 2016); Yu.V.Verxoshanskiy; L.P.Matveev	Sport tayyorgarligining umumiy nazariyasi; davriylashtirish konsepsiyasi; gandbol metodikasining tizimli bayoni; yosh bosqichlari tasnifi	Zamonaviy raqamli texnologiyalar (GPS, EPTS) bilan integratsiya darajasi past; markaziy Osiyo sharoiti hisobga olinmagan
O'zbek	Sh.K.Pavlov, O.X.Abdalimov, Z.Ye.Yusupova; J.A.Akramov; R.I.Isroilov; Sh.F.Tulaganov; A.Sh.Mo'minov A.K.Sharipov (2024).	Milliy o'quv-uslubiy bazaning shakllanishi; gandbolga o'rgatish metodikasi; BO'SM uchun dastur; mahalliy gandbolchilar tayyorgarligining empirik ko'rsatkichlari	Doktorlik (DSc) darajasidagi kompleks tadqiqot mavjud emas; oliy mahorat bosqichi uchun yaxlit ilmiy-pedagogik konsepsiya ishlab chiqilmagan

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, har uch ilmiy maktab o'zining kuchli tomonlari va ilmiy bo'shliqlariga ega. O'zbek olimlari tomonidan asosan o'quv-uslubiy adabiyotlar va boshlang'ich tayyorgarlikka oid materiallar yaratilgan, biroq oliy mahoratli gandbolchilarni ko'p yillik tayyorlashning yaxlit, doktorlik (DSc) darajasidagi ilmiy-pedagogik konsepsiyasi hozirgacha ishlab chiqilmagan.

Natijalar va muhokama. Zamonaviy gandbolning jismoniy talablari dinamikasi. Manbalar tahlili zamonaviy gandbol o'yini so'nggi 20 yil ichida sezilarli darajada o'zgarganini ko'rsatdi. So'nggi Yevropa chempionatlari natijalarida hisob ko'rsatkichlarining oshishi va to'pga egalik vaqtining qisqarishi o'yinning tezlashayotganidan dalolat beradi. Bu jarayonlarning miqdoriy ifodasi 2-jadvalda berilgan.

2-jadval.

Zamonaviy gandbolning jismoniy talablari dinamikasi (2000–2020-yillar)

Ko'rsatkich	2000-yillar	2010-yillar	2020-yillar
O'rtacha bosib o'tilgan masofa, m	3800–4200	4200–4500	4500–5500
Yurak urish chastotasi (maks. dan), %	75–80	78–82	82–85
O'rtacha hujum davomiyligi, sek	35–45	28–35	22–30
Mavsumdagi o'yinlar soni	40–50	55–65	70–90
Tezkor hujum (fast-break) ulushi, %	12–18	18–25	25–35

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, so'nggi 20 yilda gandbolchining bir o'yindagi jismoniy yuklamasi taxminan 30% ga oshgan, hujum davomiyligi qariyb ikki barobar qisqargan, mavsumdagi o'yinlar soni esa deyarli ikki baravarga ko'paygan. Bu sportchilardan yuqori aerob va anaerob ish qobiliyati, tezkorlik-kuch salohiyati hamda neyromushak tiklanish qobiliyatini talab qiladi. Demak, ko'p yillik tayyorgarlik tizimi ushbu o'sib borayotgan talablarga muvofiq qayta loyihalanishi zarur.

Ko'p yillik tayyorgarlik bosqichlari. V.N.Platonov, V.Ya.Ignatyeva hamda o'zbek olimlari Sh.K.Pavlov va A.K.Sharipovlarning ishlarida ko'p yillik sport tayyorgarligi olti asosiy bosqichdan iborat tizim sifatida ko'rsatiladi. J.A.Akramov va hamkasblarining BO'SM uchun dasturida ham yosh gandbolchilar bilan ishlash bosqichli tarzda tashkil etilgan [14]. Tayyorgarlik bosqichlarining umumlashtirilgan tasnifi 3-jadvalda keltirilgan.

3-jadval.

Gandbolchilarni ko'p yillik tayyorlashning asosiy bosqichlari

№	Bosqich nomi	Yosh, yil	Asosiy maqsad	Yetakchi tayyorgarlik turi
1	Boshlang'ich tayyorgarlik	8–10	Sportga qiziqishni shakllantirish, asosiy harakat ko'nikmalarini egallash	Umumiy jismoniy tayyorgarlik, harakatli o'yinlar, koordinatsion mashqlar
2	Dastlabki ixtisoslashuv	11–13	Gandbol texnikasi asoslarini egallash, dastlabki saralash	UJT + maxsus jismoniy tayyorgarlik asoslari, texnik tayyorgarlik

3	Chuqurlashtirilgan ixtisoslashuv	14–16	Texnik-taktik mahoratni rivojlantirish, amplua bo'yicha ixtisoslashuv	Maxsus jismoniy va individual texnik-taktik tayyorgarlik, musobaqa tajribasi
4	Sport mahoratini takomillashtirish	17–19	Sport mahoratini yuqori darajaga yetkazish, oliy mahorat zaxirasini shakllantirish	Maxsus, integral va psixologik tayyorgarlik
5	Oliy sport mahorati	20–28	Maksimal natijalarga erishish, terma jamoa darajasida o'ynash	Yuqori intensivlikdagi maxsus tayyorgarlik, individuallashtirish
6	Oliy mahoratni saqlash	29+	Erishilgan natijalarni saqlash, faoliyatni yakunlashga tayyorgarlik	Individual yuklama rejimi, tiklanish vositalari, tajribadan foydalanish

Mazkur tasnif O'zbekistondagi sport maktablari va oliy mahorat maktablari faoliyatini muvofiqlashtirishda metodologik asos bo'la oladi. Har bir bosqichda gandbolchining biologik yetilishi hamda jismoniy va psixik xususiyatlariga muvofiq yuklama hajmi, intensivligi va tayyorgarlik vositalari aniqlanishi lozim. Shu o'rinda V.N.Platonov ogohlantirgan jadallashtirilgan tayyorgarlik xavfini ham e'tiborga olish kerak: erta ixtisoslashuv va o'spirinlik yoshida yuqori natijalarga undash ko'p yillik

tayyorgarlikning asosiy qonuniyatlarini buzadi va sportchining kelajakdagi martabasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi [8].

O'zbekiston gandbolining hozirgi holati. O'zbekiston terma jamoalari Osiyo Gandbol Federatsiyasi (AHF) va Xalqaro gandbol federatsiyasi (IHF) musobaqalarining muntazam ishtirokchisidir. Milliy gandbolning xalqaro maydondagi natijalari 4-jadvalda umumlashtirilgan.

4-jadval.

O'zbekiston gandbol terma jamoalarining xalqaro musobaqalardagi asosiy natijalari (1997–2025)

Yil	Musobaqa	Erkaklar terma jamoasi	Ayollar terma jamoasi
1997	Jahon chempionati (ayollar)	–	21-o'rin
2011	IHF Trophy Osiyo kontinental bosqichi (Samarqand)	1-o'rin	2-o'rin
2014	Osiyo o'yinlari (Inchxon)	–	5-o'rin
2015, 2017, 2021	Osiyo chempionatlari (ayollar)	–	5-o'rin
2022	Osiyo o'yinlari (Xanchjou)	Ishtirok	Ishtirok
2025	Osiyo U-19 chempionati	–	Ishtirok

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, O'zbekiston ayollar terma jamoasi Osiyo chempionatlarida eng yuqori 5-o'rinni egallagan, biroq jahon miqyosida sezilarli yutuqlarga erisha olmagan.. Bu holat ko'p yillik tayyorgarlikning ilmiy-pedagogik asoslarini takomillashtirish, sportchilarni saralash

mexanizmlarini qayta ko'rib chiqish zarurligini tasdiqlaydi.

Tadqiqotning dolzarbligi. O'tkazilgan tahlil natijasida tadqiqot mavzusining dolzarbligi besh asosiy darajada aniqlandi (5-jadval).

5-jadval.

Tadqiqot mavzusining dolzarblik mezonlari

№	Dolzarblik darajasi	Asosiy mazmuni
1	Davlat siyosati darajasi	«O'zbekiston – 2030» strategiyasida belgilangan milliy terma jamoalarga yuqori malakali sportchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish vazifasi
2	Ilmiy-nazariy daraja	Xorijiy modellarni (LTAD, YPD) O'zbekistonning iqlimiy, demografik, etno-madaniy va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlariga moslashtirish zarurati
3	Amaliy daraja	Sport maktablari, oliy mahorat maktablari va terma jamoalar o'rtasidagi metodik ketma-ketlik va ilmiy-uslubiy ta'minotni takomillashtirish
4	Raqobatbardoshlik darajasi	Yetakchi mamlakatlar (Daniya, Norvegiya, Janubiy Koreya, Qatar) tajribasi asosida xalqaro miqyosda raqobatbardosh milliy gandbolni shakllantirish
5	Gendr darajasi	Qiz gandbolchilarning biologik ritmi fazalariga muvofiq tayyorgarlikni dasturlashtirish – yetarli o'rganilmagan yo'nalish

Avvalgi tadqiqotlar bilan solishtirganda, mazkur ishning yangiligi shundaki, u xorijiy maktabning longitudinal (Uzoq muddatli kuzatuv) va instrumental (Asbob-uskunalar yordamida tekshirish) tadqiqotlarini, rus maktabining fundamental nazariy asoslarini hamda o'zbek tadqiqotlarining mahalliy sharoitlarni tushunishini sintez qiladi. Tadqiqotning cheklovi shundan iboratki, ushbu maqola tahliliy xususiyatga ega bo'lib, empirik ma'lumotlar dissertatsiyaning keyingi bosqichlarida to'planadi. Kelajakdagi tadqiqotlar mahalliy gandbolchilarning antropometrik va morfofunktsional ko'rsatkichlarini tajribalarda o'rganishga, shuningdek amplua bo'yicha musobaqa faoliyati modellarini yaratishga yo'naltirilishi maqsadga muvofiqdir.

Xulosa. Olib borilgan tahliliy tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi.

Birinchidan, yuqori malakali gandbolchilarni ko'p yillik tayyorlash mavzusi xorijiy adabiyotlarda (LTAD modeli, biologik yetilish, iste'dodni aniqlash) va rus manbalarida (sport tayyorgarligining umumiy nazariyasi, gandbol metodikasi) chuqur ishlab chiqilgan.

Ikkinchidan, O'zbekistonda gandbol bo'yicha o'quv-uslubiy bazaning shakllanishi (Pavlov, Abdalimov, Yusupova, Akramov, Abdurahmanov, Sharipov, Isroilov) muhim qadam bo'lgan, biroq milliy sharoitlarga moslashtirilgan, oliy mahorat darajasidagi sportchilarni tayyorlashning to'liq ilmiy-pedagogik konsepsiyasi hali yaratilmagan.

Uchinchidan, zamonaviy gandbolning jismoniy talablari so'nggi 20 yilda sezilarli oshgani ko'p yillik tayyorgarlik tizimini qayta loyihalashni taqozo etadi.

To'rtinchidan, tadqiqot mavzusining dolzarbligi davlat siyosati, ilmiy-nazariy, amaliy, raqobatbardoshlik va gender darajalarida asoslab berildi. Shu sababli «Yuqori malakali gandbolchilarni ko'p yillik tayyorlashning ilmiy-pedagogik asoslari» mavzusidagi DSc dissertatsiyasi pedagogika fanlari sohasi uchun ham nazariy, ham amaliy jihatdan dolzarb hisoblanadi va u O'zbekiston milliy gandbolini xalqaro maydonda raqobatbardosh darajaga olib chiqishga ilmiy hissa qo'shishi mumkin. Kelajakdagi tadqiqotlarda mahalliy gandbolchilarning antropometrik va morfofunktsional xususiyatlarini tajribalarda o'rganish, iste'dodni aniqlash va saralashning milliy tizimini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni «O'zbekiston – 2030» strategiyasi to'g'risida. –

Toshkent: Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 2023. – 06/23/158/0694-son.

2. Balyi I., Way R., Higgs C. Long-Term Athlete Development. – Champaign: Human Kinetics, 2013. – P. 15–60.

3. Côté J., Lidor R., Hackfort D. ISSP Position Stand: To sample or to specialize? // International Journal of Sport and Exercise Psychology. – 2009. – Vol. 7, No. 1. – P. 7–17.

4. Mohamed H., Vaeyens R., Matthys S. va boshq. Anthropometric and performance measures for the development of a talent detection and identification model in youth handball // Journal of Sports Sciences. – 2009. – Vol. 27, No. 3. – P. 257–266.

5. Vaeyens R., Lenoir M., Williams A.M., Philippaerts R.M. Talent identification, development and selection in youth handball players. – Ghent: Ghent University, 2012. – P. 110–145.

6. Saavedra J.M., Halldórsson K., Kristjánsdóttir H. va boshq. Anthropometric and physical performance characteristics of top-elite, elite and non-elite youth female team handball players // Journal of Sports Sciences. – 2018. – Vol. 36, No. 18. – P. 2103–2110.

7. Póvoas S.C., Seabra A.F., Ascensão A.A. va boshq. Physical and physiological demands of elite team handball // Journal of Strength and Conditioning Research. – 2012. – Vol. 26, No. 12. – P. 3365–3375.

8. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и её практические приложения. – Киев: Олимпийская литература, 2015. – Кн. 1. – С. 120–340.

9. Игнатъева В.Я. Теория и методика гандбола: учебник. – Москва: Спорт, 2016. – С. 45–180.

10. García-Sánchez C., Navarro R.M., Karcher C., de la Rubia A. Physical Demands during Official Competitions in Elite Handball: A Systematic Review // International Journal of Environmental Research and Public Health. – 2023. – Vol. 20, No. 4. – Article 3353.

11. Sharipov A.K., Jamatov J.Sh., Salayev T.K. Gandbol nazariyasi va uslubiyati: o'quv qo'llanma. – Toshkent: Barkamol fayz media, 2022. – B. 20–180.

12. Sharipov A.K. Gandbol nazariyasi va uslubiyati: darslik. – Toshkent: Lesson Press, 2024. – B. 30–250.

13. Pavlov Sh.K., Abdalimov O.X., Yusupova Z.Ye. Gandbol nazariyasi va uslubiyati: darslik. – Toshkent, 2024. – B. 25–210.

14. Akramov J.A., Pavlov Sh.K., Abdurahmanov F.A. Gandbol: bolalar-o'spirinlar

sport maktablari va olimpiya zaxirasi ixtisoslashtirilgan bolalar-o'spirinlar maktablari uchun dastur. – Toshkent, 2023. – B. 10–95.

15. Isroilov R.I. Gandbolni o'rgatish metodikasi: o'quv-uslubiy qo'llanma. – Toshkent, 2023. – B. 15–120.

16. Tulaganov Sh.F. O'zbekiston Respublikasi yoshlar terma jamoasi gandbolchilarining jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlari // Sportivnye igrы. – 2022. – № 2. – B. 34–39.

17. Mo'minov A.Sh. Musobaqa oldi davrida malakali markaz o'yinchilarini hujumdagi texnik-taktik harakatlarini takomillashtirish // Fan-Sportga. – 2024. – № 7. – B. 17–22.

18. Платонов В.Н., Большакова И.В. Форсирование многолетней подготовки спортсменов и Юношеские Олимпийские игры // Наука в олимпийском спорте. – 2013. – № 4. – С. 37–42.

19. Wagner H., Finkenzeller T., Würth S., von Duvillard S.P. Individual and team performance in team-handball: A review // Journal of Sports Science and Medicine. – 2014. – Vol. 13, No. 4. – P. 808–816.

20. Abduraxmonov S. Gandbol sport turini rivojlantirishning dolzarb masalalari // Innovatsionnye issledovaniya v sovremennom mire: teoriya va praktika. – 2023. – № 2(25). – B. 95–98.

Muallif bilan bog'lanish uchun:
Email: barnosubanova63@gmail.com

AJTSMQTMOI Adaptiv jismoniy tarbiya va sport boshqaruvi kafedrası mudiri p.f.b.f.d. (PhD), dotsent

B.Q.Subanova

Toshkent, O'zbekiston

MAXSUS VA INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNI ADAPTIV KORREKSION-PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASHNING METODIK ASOSLARI

Аннотация

В настоящее время в процессе совершенствования системы образования особую актуальность приобретает проблема адаптивной коррекционно-педагогической поддержки детей с нарушением слуха в условиях специального и инклюзивного образования. Несмотря на то, что многолетние исследования ученых XX века и опыт развитых стран подтверждали эффективность обучения детей с особыми образовательными потребностями в специальных образовательных учреждениях, современные педагогические подходы подчеркивают необходимость их интеграции в инклюзивную образовательную среду. В статье раскрывается значение поддержки детей с нарушением слуха на основе их индивидуальных особенностей, создания адаптивной образовательной среды, а также методических рекомендаций и практических мер, направленных на повышение эффективности образования.

Ключевые слова: адаптивное образование, инклюзивное образование, специальное образование, коррекционно-педагогическая поддержка, дети с нарушением слуха, особые образовательные потребности, дифференцированный подход, социальная адаптация, педагогические технологии, коррекционно-развивающая деятельность.

Annotation

Bugungi kunda maxsus va inklyuziv ta'lim tizimini takomillashtirish jarayonida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni adaptiv korreksion-pedagogik qo'llab-quvvatlash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. XX asr olimlarining ko'p yillik tadqiqotlari hamda rivojlangan davlatlar tajribasida alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalarni maxsus ta'lim muassasalarida o'qitish samarali deb e'tirof etilgan bo'lsa-da, zamonaviy pedagogik yondashuvlar ularni inklyuziv ta'lim muhitiga integratsiya qilish zaruratini ko'rsatmoqda. Maqolada eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni individual xususiyatlari asosida qo'llab-quvvatlash, adaptiv ta'lim muhitini yaratish hamda ta'lim samaradorligini oshirishga qaratilgan metodik tavsiyalar va amaliy chora-tadbirlarning ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: adaptiv ta'lim, inklyuziv ta'lim, maxsus ta'lim, korreksion-pedagogik qo'llab-quvvatlash, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar, alohida ta'lim ehtiyojlari, differensial yondashuv, ijtimoiy moslashuv, pedagogik texnologiyalar, korreksion-rivojlantiruvchi faoliyat.

Today, the issue of adaptive correctional and pedagogical support for children with hearing impairments in special and inclusive educational settings is becoming increasingly important in the process of improving the education system. Although many years of research by 20th-century scientists and the experience of developed countries recognized the effectiveness of teaching children with special educational needs in specialized institutions, modern pedagogical approaches emphasize the necessity of integrating them into inclusive educational environments. The article highlights the importance of supporting children with hearing impairments based on their individual characteristics, creating an adaptive educational environment, and implementing methodological recommendations and practical measures aimed at increasing the effectiveness of education.

Keywords: adaptive education, inclusive education, special education, correctional and pedagogical support, children with hearing impairments, special educational needs, differentiated approach, social adaptation, pedagogical technologies, correctional-developmental activity.

Tadqiqotning dolzarbligi. Bugungi kunda maxsus va inklyuziv ta'lim tizimini takomillashtirish jarayonida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni adaptiv korreksion-pedagogik qo'llab-quvvatlash masalasi dolzarb pedagogik muammolardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning ta'lim olish jarayonida individual imkoniyatlari, psixofiziologik xususiyatlari va kommunikativ ehtiyojlarini inobatga olgan holda samarali pedagogik muhit yaratish, ularning ijtimoiy

moslashuvi hamda jamiyat hayotida faol ishtirokini ta'minlash bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, adaptiv va inklyuziv ta'lim tizimi eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning intellektual, nutqiy, ijtimoiy hamda kommunikativ rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Xususan, rivojlangan davlatlarda alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalarni umumta'lim muhitiga integratsiya qilish orqali ularning mustaqil hayotga tayyorlanishi,